

Kas ir “Bezceļu noteikums” ASV mežos un kāpēc prezidents Tramps to grib atcelt?

Māris Liopa, Zemeunvalsts.lv

Donalda Trampa administrācijas iecere atcelt "Bezceļu noteikumu" – t.s. *Roadless Rule* - saskarsies ar nopietniem juridiskiem šķēršļiem, jo pret to vēršas 25 gadus seni tiesu precedentiī un plašs sabiedrības nosodījums. Vides tiesību profesors Patriks Parento, kurš 2002. gadā aizstāvēja pirmo tiesvedību par labu šim noteikumam, uzsver, ka valdībai būs ārkārtīgi grūti tiesā pamatot plānoto aizsardzības statusa atcelšanu vairāk nekā 17,8 miljonu hektāru platībā.

Plāna būtība un argumenti par un pret

ASV nacionālajos mežos jau šobrīd stiepjas vairāk nekā 592 000 kilometru ceļu, kas cieš no erozijas, izraisa zemes nogrūzumus un prasa miljardos mērāmus uzturēšanas izdevumus. Neskatoties uz to, prezidenta Trampa administrācija vēlas atcelt 2001. gadā pieņemto "Bezceļu noteikumu", lai paplašinātu kokmateriālu iegūvi šobrīd neskartajās teritorijās.

ASV Lauksaimniecības ministre Brūka Rolinsa uzsver, ka jaunu ceļu būvniecība palīdzēs cīnīties ar postošajiem meža ugunsgrēkiem. Tomēr dati un pašas Meža dienesta aplēses liecina par pretējo - ceļi palielina cilvēku aktivitāti un līdz ar to arī aizdegšanās risku – gandrīz 80% cilvēku izraisīto ugunsgrēku sākas tieši ceļu tuvumā.

“Bezceļu noteikumu” 2001. gada janvārī pieņēma pēc prezidenta Bila Klintona rīkojuma, tādejādi aizsargājot vairāk nekā 23,4 miljonus hektāru meža platības, kas aizņem aptuveni 30% no visām ASV mežu zemēm.

Šīs teritorijas ir vitāli svarīgas vairāku iemeslu dēļ, jo tās nodrošina dzīvotnes lāčiem, vilkiem, tiņiem un arī citām apdraudētām sugām. Šīs platības pasargā upes, kas nodrošina tīru dzeramo ūdeni 25 miljoniem amerikāņu un šie meži arī uzglabā milzīgu oglekļa daudzumu. Noteikums palīdz ierobežot ceļu uzturēšanas līdzekļu trūkumu, kas 2024. gadā jau sasniedza 6,9 miljardus ASV dolāru. Liela daļa šo teritoriju atrodas Aļaskas dienvidaustrumos

(Tongasas nacionālajā mežā – par ko esam rakstījuši jau iepriekš), kur bezceļu statuss noteikts nepilniem 6 miljoniem hektāru meža. Noteikums aizliedz koku ciršanu komerciāliem nolūkiem un derīgo izrakteņu ieguvī, taču atļauj ugunsgrēku kontroles pasākumus.

Kāpēc ASV administrācijai draud zaudējums tiesā?

Zinātnieks P.Parento norāda uz vairākiem trūkumiem valdības plānā, kas garantē tiesvedības pēc publiskās apspriešanas beigām. Šobrīd tiek ignorēti precedenti un arī sabiedrības viedoklis. Lai gan prezidentam ir tiesības mainīt zemes apsaimniekošanas politiku, to nevar darīt patvaļīgi, ignorējot reālo situāciju. Aptuveni 99% no līdzšinējiem sabiedrības iesniegumiem ir pret noteikuma atcelšanu.

Administrācija ir noteikusi nepamatoti īsu – tikai 30 dienu – komentēšanas periodu apjomīgam un sarežģītam 240 lappušu ietekmes ziņojumam, nerīkojot nevienu sabiedrisko sanāksmi. Ziņojumā esot tīšām svītrotas “saprātīgas alternatīvas”, kas neatbilst Donalda Trampa 2025. gada rīkojumam par koksnes ieguves paplašināšanu. Vides tiesību profesors P.Parento uzsver, ka šis dokuments arī neanalizējot reālo ietekmi uz apdraudētajām sugām, ūdensapgādi un vēsturiskajiem objektiem. Turklāt ekonomiskā analīze arī esot kļūdaina – plānotie koksnes ieņēmumi nespēs segt milzīgās jaunu ceļu būves izmaksas attālos mežos.

Problēma ir arī tajā, ka nav notikušas pienācīgas konsultācijas ar vietējām ciltīm, piemēram, Dienvidaustrumu Aļaskas Suverēno cilšu aliansi, kas jau solījusi cīnīties pret šo ieceri. Ja plāns stāsies spēkā, ASV Meža dienestam nāksies saskarties ar nepārvaramu tiesvedību vilni, pieaugošiem ugunsgrēku riskiem un finansiālu slogu, mēģinot uzturēt jaunizbūvētos ceļus.

Juridiskie precedenti - kā 2002. gada prāva aizsargā mežus

Pašreizējais tiesiskais regulējums balstās uz nozīmīgu 2002. gada tiesas precedentu, kurā vides tiesību profesors Patriks Parento un organizācijas *Earthjustice* un *Forest Service Employees for Environmental Ethics* sekmīgi aizstāvēja "Bezceļu noteikumu". Kad kokrūpnieki un atsevišķu štatu valdības iesniedza prasību tiesā, lai bloķētu noteikumu, un tikko ievēlētā Džordža V. Buša

administrācija atteicās šo noteikumu aizstāvēt, tiesa, tomēr, lēma par labu vides aktivistiem.

Šis vēsturiskais lēmums nostiprināja divus būtiskus tiesību principus, kurus ASV prezidenta Trampa administrācijai tagad būs grūti apiet. Tiesa atzina, ka nevalstiskajām vides organizācijām ir juridiskais statuss aizstāvēt dabas resursus tiesā pat tad, ja valsts amatpersonas atsakās pildīt savus pienākumus. Turklāt ASV Augstākā tiesa ir noteikusi, ka ilgstošas vides politikas atcelšana kļūst nelikumīga un patvaļīga, ja tās skaidrojums ir pretrunā ar pašas aģentūras rīcībā esošajiem zinātniskajiem pierādījumiem. Tā kā ASV Meža dienesta dati skaidri apliecina ceļu negatīvo ietekmi, administrācijai būs ārkārtīgi grūti juridiski pamatot to būvniecību.

Ekoloģiskā ietekme un apdraudējums Tongasas nacionālajam mežam

Plānotā noteikuma atcelšana tieši apdraud nepilnus 6 miljonus hektāru neskartas dabas Aļaskas dienvidaustrumos esošajā Tongasas nacionālajā mežā. Jaunu ceļu būve un komerciālā mežizstrāde var radīt vairākas neatgriezeniskas un ekoloģiju apdraudošas sekas.

Šajā gadījumā vides aktivisti uzsver, ka ceļu tīkla izveide iznīcina un sadala vienlaidu mežu masīvus, kas ir kritiski svarīgi tādu sugu kā grizli lāču (*Ursus arctos horribilis*), Aļaskas vilku (*Canis lupus pambasileus, occidentalis un tundrarum*) un tiņu (*Gulo gulo*) ilgtermiņa izdzīvošanai.

Vides aktivisti norāda, ka komerciālā mežizstrāde iznīcina vecos, pret uguni izturīgos kokus, un mežā paliek viegli uzliesmojošas atliekas. Turklāt saules un vēja piekļuve izsausina augsni. Dati rāda, ka gandrīz 80% no visiem cilvēku izraisītajiem ugunsgrēkiem nacionālajos mežos sākas aptuveni 800 metru rādiusā ap kādu ceļu. Aktivisti ir satraukti arī par to, ka radīšoties dzeramā ūdens un lašu nārsta vietu piesārņojums. Neskartās bezceļu teritorijas šobrīd pasargā vairāk nekā 128 000 kilometru upju ASV, nodrošinot tīru ūdeni miljoniem iedzīvotāju. Jaunu ceļu erozija un nogruvumi radīs sedimentāciju, kas piesārņos ūdenstilpes un iznīcinās Klusā okeāna lašu nārsta vietas.

Tongasas meži darbojas kā milzīgas "oglekļa tvertnes", kas absorbē un droši uzglabā oglekļa dioksīdu. Masveida mežizstrāde un smagās tehnikas piekļuve atbrīvošot šīs rezerves, tādejādi pastiprinot globālās klimata pārmaiņas.

Trieciens vietējām ciltīm

Prezidenta Trampa administrācijas plāns atcelt "Bezceļu noteikumu" radīšot tiešu un smagu triecienu Aļaskas pamatiedzīvotāju ciltīm, īpaši Dienvidaustrumu Aļaskas Suverēno cilšu aliansei - *Alliance of Sovereign Tribes of Southeast Alaska*. Šīm ciltīm Tongasas nacionālais mežs nav vienkārši dabas resurss, bet gan viņu identitātes, kultūras un fiziskās izdzīvošanas pamats.

Tongasas mežā atrodas neskaitāmas pamatiedzīvotāju vēsturiskās un kultūras vietas, senču apbedījumi un garīgās rituālu vietas. Valdības sagatavotajā 240 lappušu ietekmes ziņojumā ir pilnībā ignorēta vai virspusēji novērtēta jaunu ceļu un mežizstrādes ietekme uz šiem vēsturiskajiem objektiem. Komerčiālā tehnika un mežizstrāde, iespējams, fiziski iznīcinās vai liegs piekļuvi šīm svētvietām.

Aļaskas ciltis lielā mērā paļaujas uz tā saukto *subsistence* jeb pašnodrošināšanās dzīvesveidu – medībām, zveju un savvaļas velšu vākšanu. Komerčiālā mežizstrāde un ceļu būve izjauks ekosistēmu, aizbaidot meža dzīvniekus un iznīcinot Klusā okeāna lašu nārsta vietas upēs, kas ir galvenais cilšu pārtikas avots. Ceļu erozija un piesārņojums sabojās upju ūdeni, ko vietējās kopienas izmanto kā dzeramo ūdeni.

Juridiskais konflikts

ASV federālajai valdībai ir juridisks pienākums veikt jēgpilnas konsultācijas ar suverēnajām pamatiedzīvotāju ciltīm pirms tādu lēmumu pieņemšanas, kas ietekmē viņu zemi un tiesības. Donalda Trampa administrācija šīs konsultācijas ir faktiski ignorējusi vai veikusi tikai formāli. Tā kā valdība nav ņēmusi vērā cilšu viedokli, alianse ir apsoltījusi cīnīties pret šo priekšlikumu "līdz pēdējam". Šis konsultāciju trūkums būs viens no galvenajiem punktiem gaidāmajās tiesvedībās, kur ciltis vērsīsies pret valdību par viņu suverenitātes pārkāpšanu.

Šis princips nav vienkārši pieklājības žests vai parasta sabiedriskā apspriešana – tam ir konstitucionāls un starptautisko tiesību svars.

ASV tiesību sistēmā atzīst, ka pamatiedzīvotāju ciltis ir iekšēji suverēnas nācijas - *domestic dependent nations*. Tas nozīmē, ka attiecības starp ASV valdību un ciltīm ir valdības līmeņa attiecības jeb *government-to-government*. ASV federālā valdība vēsturiski ir uzņēmusies tā dēvēto "uzticības pienākumu" – juridisku un morālu saistību aizsargāt cilšu suverenitāti, tiesības un resursus apmaiņā pret savulaik cedētajām zemēm.

Kā process darbojas praksē?

Kad federālā aģentūra - šajā gadījumā – ASV Meža dienests - plāno izmaiņas mežu apsaimniekošanā, tai ir jāuzrunā ciltis pašā procesa sākumā, vēl pirms lēmumu pieņemšanas vai publisku ziņojumu izstrādes, jāvada tiešas sarunas starp amatpersonām un cilšu līderiem, nevis vienkārši jāaicina ciltis iesniegt komentārus kopējā interneta vietnē kā parastiem pilsoņiem. Meža dienesta pienākums ir panākt konsensu, integrējot cilšu viedokli, vēsturiskās zināšanas un iebildumus noslēdzošajā lēmumā.

Prezidenta Trampa administrācijas jēgpilnu konsultāciju trūkums ar Aļaskas ciltīm būs viens no spēcīgākajiem juridiskajiem ieročiem tiesā. Ja valdība ir ignorējusi šo procesu vai veikusi to tikai formāli - paziņojot par lēmumu pēdējā brīdī un atvēlot tam tikai 30 dienas, - ASV tiesas parasti atzīst aģentūras rīcību par nelikumīgu un procesuāli kļūdainu, kas ir pietiekams pamats visas šīs reformas apturēšanai. ASV, kopš valsts izveidošanas, ir slavena ar juridiskajām cīņām, redzēsim, kā šī konkrētā problēma risināsies...